Alexandru *CAZACU*

SEMIOTICA PIESELOR UTILIZATE PENTRU ACOPERIREA CAPULUI

(ÎN BAZA MATERIALULUI DIN LIMBILE GREACĂ ŞI ROMÂNĂ)

Vestimentaţia are, în general, două funcţii de bază: de protecţie împotriva unor factori externi şi de împodobire. Cea de-a treia funcţie ar putea fi considerată una simbolică şi reflectă relaţiile sociale, diverse aspecte legate de modul de viaţă al sociumului respectiv. Ca şi la alte popoare, la greci vestimentaţia constituie un element important al culturii, multe dintre denumirile pieselor vestimentare au format, cu timpul, câmpuri semantice largi, în care se reflectă viziunea comunităţii respective asupra lumii, asupra relaţiilor interumane în diverse perioade de timp.

Limba elenă, fiind o limbă foarte flexibilă, arareori împrumută termeni de altă origine. De obicei, pentru formarea termenilor noi se recurge la propriile resurse lexico-gramaticale. Vom ilustra această capacitate a limbii elene prin analiza unor termeni ce denumesc diverse piese utilizate pentru acoperirea capului.

De exemplu, *το καπέλο* „pălărie, căciulă” formează numeroşi termeni derivaţi care, într-o măsură mai mare sau mai mică, au o legătură directă cu sensul de bază al cuvântului:

καπελίνο – pălărie mică;

καπελίνα – pălărie cu boruri largi pentru femei;

καπελιέρα – cutie (din hârtie, lemn sau metal) pentru păstrarea căciulilor / pălăriilor;

καπελάς (fem. *καπελού*) – persoană care confecţionează căciuli, pălării; pălărier.

Termenul a fost împrumutat din neogreacă de limba română cu forma *capelă* şi cu sensurile:

1. şapcă de postav cu cozoroc moale, purtată de militari; 2. pălărie (de damă) (DEXI).

BDD-A20617 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:06 UTC)

O serie de semnificaţii suplimentare vin să lărgească sensul de bază / iniţial, alcătuind nişte *indici* pentru o anumită situaţie / realitate socială ilustrată în contexte formate cu lexemul respectiv.

Astfel, *καπέλο* capătă, pe parcursul anilor, în negustorie, un alt sens şi anume „supliment ilicit al preţului cerut de târgoveţi, suprapreţ ilegal" (΄Αμα δεν πληρώνεις γερό *καπέλο*, δεν τρως κρέας της προκοπής – „Dacă nu plăteşti *căciulă* sănătoasă, nu mănânci carne bună"). Dintre derivatele acestui termen amintim:

καπέλωμα 1. faptul de a-şi acoperi capul – sens iniţial pe care îl dezvoltă, prin asociere metaforică, în alte două sensuri; 2. lovitură în pălărie (vezi şi în limba română*: a lovi (sau a pocni, a plesni) (pe cineva) în pălărie* „a ofensa pe cineva, a-i spune cuiva o vorbă înţepătoare, a ironiza pe cineva". Un alt sens al expresiei româneşti, inexistent în limba greacă este „a da cuiva o veste neaşteptată, rea"; 3. mărire ilicită a preţurilor (în negustorie).

καπελώνω – 1. a pune căciula cuiva; prin evidenţierea unor indici specifici, mai capătă câteva sensuri; 2. (metaforic) a lovi pe cineva în pălărie /căciulă; 3. a mări ilicit preţurile (în negustorie); 4. a uzurpa lucrurile cuiva pentru folos propriu.

Expresia *του βγάζω το καπέλο*, care iniţial însemna doar „a-şi scoate pălăria (căciula) în faţa cuiva, a saluta (pe cineva)" capătă semnificaţia „a respecta, a stima (pe cineva)" şi un alt sens, foarte apropiat de cel al expresiei admirative româneşti „Jos pălăria!".

Un caz deosebit de interesant este modul în care a apărut în limba elenă cuvântul *τραγιάσκα* „şapcă cu cozoroc". Se pare că termenul a fost preluat din limba română şi este o interpretare a aclamaţiilor turiştilor români „Trăiască Grecia!", care erau însoţite de aruncarea căciulilor. Astfel, imperativul *trăiască* din limba română, a fost preluat ca substantiv în limba greacă, şi a căpătat o semnificaţie total diferită de cea iniţială (etimologică).

Un cuvânt foarte des utilizat în limba elenă este *σκούφος (căciulă)* care, în afară de semnificaţiile generate de cuvintele derivate (*σκουφάκι* sau *σκουφί* – căciuliţă, căciulă mică; *σκουφίτσα* – scufiţă), mai poate forma noi termeni; aceştia nu au echivalenţi în limba română, şi pot fi explicaţi doar prin sintagme:

σκούφωμα – 1. modul (felul) de a-şi acoperi capul (cu căciula, de a-şi pune (purta) căciula); 2. faptul de a-şi acoperi capul.

σκουφάτος – (despre cineva care poartă căciulă), cu căciulă.

Căciula *(σκούφος, σκούφια)* era un indiciu al rangului, al stării sociale a proprietarului ei. După modul în care îşi purta cineva căciula şi în dependenţă de calităţile ei (scumpă, ieftină; veche, nouă, conform cerinţelor vremii (modei) sau nu etc.), atât la eleni, cât şi la români se putea înţelege din ce pătură socială face parte cel care o poartă sau chiar din ce neam se trage. Ca dovadă elocventă în acest sens poate servi expresia grecească: *απο που κρατάει η σκούφιά του* „din ce căciulă este cineva" (despre originea cuiva).

BDD-A20617 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:06 UTC)

Termenul *φέσι* (fes), existent și în limba română, desemnează un obiect cu specific oriental, având în limba greacă mai multe semnificații:

1. tip de căciulă roșie cu fundă care, deși este de origine străină (orientală), este foarte des utilizat de către eleni; 2. căciulă pe care o poartă evzonii (ostașii) greci; 3. venit neplătit – sens atestat în expresii de tipul: *έβαλε φέσι* (în traducere mot-à-mot „a pune fesul cuiva") – despre cineva care a împrumutat bani și nu i-a întors sau a împrumutat bani cu scopul de a nu-i întoarce; a fi dator cu bani; 4. în expresia *έγινε φέσι* „a fi beat criță".

În limba română se consemnează specificul oriental al cuvântului *fes*, înregistrându-se mai multe semnificații, dintre care doar prima poate fi raportată direct la limba din care provine:

1. acoperământ al capului pentru bărbați, confecționat din pâslă sau postav (împodobit cu un ciucure) pe care îl poartă mai ales musulmanii (din Orient și din Nordul Africii). Expresii: *(fam.) a-i turti (cuiva) fesul* – a. a face o mare prostie; b. a face de râs pe cineva; *interesul poartă fesul* – se spune la adresa cuiva care face ceva numai pentru avantaj material; 2. căciuliță croșetată sau calotă de fetru, purtată pe vârful capului de către femei și copii; 3. căciulă tricotată, purtată de tineri și de copii; 4. compus: (*entomologic; regionalism) fesul-popii* = fesușor (DEXI).

Substantivul *κουκούλα* însemna inițial în elenă doar „glugă, capișon", iar mai apoi, prin extindere, *κουκούλα* devine un termen care poate fi atribuit oricărei piese vestimentare servind la acoperirea capului. În prezent, *κουκούλα* comportă un sens general de „acoperiș, protecție" și prin acest cuvânt poate fi numit orice obiect utilizat pentru acoperire, ca în exemplul: *κουκούλα* αυτοκινήτου (*căciula* automobilului). Și derivatele acestui termen înregistrează mai multe sensuri:

κουκουλώνω – 1. a acoperi cu căciulă, glugă; a cocoloși, a obloji, a înveli etc.; a (se) acoperi, a înveli pe cineva sau ceva în întregime; 2. a mușamaliza, a acoperi, a ascunde; 3. a se căsători prin înșelăciune sau cu de-a sila (cu acest sens, în română există expresia populară *a îmbrobodi pe cineva*).

κουκουλοφόρος – cel care poartă glugă; *spec.* persoană care poartă mască în timpul executării acțiunii de pedepsire.

κουκούλωμα – 1. acoperire cu căciulă; 2. acoperirea unui obiect pentru a nu fi văzut; învelire, oblojire; 3. ascundere, mușamalizare (a unui rău).

κουκούλι (diminutiv al substantivului *κουκούλα*) gogoașă a viermelui de mătase.

κουκουλάρικος – 1. (ieșit, scos) din gogoașă (a viermelui de mătase); 2. mătase (în expresia *ύφασμα κουκουλάρικο*).

Piesele vestimentare utilizate pentru acoperirea capului capătă noi conotații, indiferent de faptul dacă sunt destinate bărbaților sau femeilor:

μαντίλα – 1. basma, batic cu care își acoperă capul femeile; 2. cută membranoasă care atârnă în zona gâtului unor mamifere; bărbie, grumaz.

BDD-A20617 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:06 UTC)

μαντίλι – 1. broboadă cu care își acoperă capul femeile; 2. batistă, băsmăluță (pentru curățatul ochilor, nasului); 3. piesă vestimentară, bucată de material pe care o poartă la gât bărbații și femeile.

μαντίλια – basma dantelată pentru cap.

μαντιλώνω – a îmbrobodi, a pune basma pe capul cuiva.

μαντιλοδεμενος – îmbrobodit(ă) cu basma.

Este de menționat că multe dintre formele adjectivale sunt utilizate atât la feminin, cât și la masculin. Astfel, în limba elenă putem atesta exemple de tipul: *μαντιλούσα* – (femeie) îmbrobodită; *μαντιλωτός* – (bărbat) îmbrobodit, care poartă pe cap basma (este vorba de un tip de basma, specific portului din anumite zone).

De observat că în limba română aceste lexeme sunt utilizate atât în sintagme neutre, cât și (mai ales în ceea ce privește bărbații!) cu sens peiorativ, batjocoritor (de exemplu: „Mihai este îmbrobodit (adică înșelat) de nevastă-sa". În limba elenă asemenea sintagme sunt utilizate, în general, cu sens direct.

În tradiția elenă basmaua, broboada era o piesă vestimentară nu doar a femeilor, ci și a bărbaților. Astfel că în vorbirea orală, dar și în literatura artistică pot fi atestate expresii de tipul: ΄Ηταν ένα παλικάρι ως είκοσι χρονών ...ντυμένο-ποδεμένο κρητικά, με το κεφαλομάντιλο δεμένο κλέφτικα „Era un flăcău de vreo douăzeci de ani... îmbrăcat și încălțat ca în Creta, cu basmaua legată haiducește (hoțește)".

Prin alăturarea a două substantive din același câmp semantic se formează noi cuvinte, cum ar fi:

κεφαλόπανι – format prin alăturarea substantivelor *κεφάλι* (cap) și *πανί* (pânză), care a ajuns să însemne văl, peplu *(πέπλος)*.

κεφαλομάντιλο – *κεφάλι* (cap) + *μαντίλι* (broboadă) – basma care se leagă pe cap pentru a ține părul sau cu scop de împodobire.

Un substantiv și un verb alăturate pot forma un nou verb:

πεπλοφορώ – *πέπλο* (văl) + *φορώ* (a purta) – a fi înfășurat în văl, a purta văl.

στεφανηφορώ – *στεφανη* (cunună) + *φορώ* (a purta) – 1. a purta cunună, a fi încununat; 2. (metaforic) a fi învingător.

στεφανηφόρος – 1. (despre cineva care) poartă cunună (*στεφανωμένος*); 2. (metaforic) învingător, câștigător.

Substantivul *πέπλος* sau *πέπλο* a căpătat și alte semnificații:

1. văl de mireasă; 2. (arheolog.) rochie foarte subțire (pentru femei) fără mâneci prinsă pe umeri cu o agrafă; 3. (metaforic) ceva care împiedică vederea, sesizarea limpede, clară sau provocare care ascunde adevărul: *πέπλος μυστηρίου καλύπτει την υπόθεση* – „Un văl de mister ascunde (acoperă) cazul (cauza, adevărul)".

BDD-A20617 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:06 UTC)

În limba română cuvântul *peplu* (sau *peplum*) provine din latină (*peplum, -i*, romanii preluându-l din limba greacă πέπλον) și este un indice al vestimentației antice, inclusiv grecești, cu sensul „mantie scurtă, fără mâneci, prinsă pe umeri cu o agrafă și purtată de femei peste tunică" (DEXI).

O întreagă varietate de sensuri oferă termenul *στεφάνι* „cunună, coroană". Limba elenă consemnează mai multe semnificații, printre care:

1. cunună din ramuri sau flori pe care o poartă cineva pe cap ca premiu sau în semn de sărbătoare; cunună de măslin; 2. cunună (coroană) de flori, care se depune la monumente sau însoțește cortegiul de înmormântare; 3. inel de metal sau de lemn utilizat la susținerea scândurilor, cerc de butoi (*στεφάνι βαρελιού*), inel (cerc) al coșului (*στεφάνι του κοφινιού*); 4. marginea (buza) unui obiect; 5. cununa de mireasă (*ο νυφικός στέφανος*); 6. nuntă sau cuplu legal; 7. *(met.)* victorie.

Sonoritatea grecescului *στεφάνι* se regăsește în numele propriu românesc *Ștefan*: din limba elenă a fost împrumutată semnificația de victorie, fapt pentru care acest nume este atât de popular la români.

Semn-indice al puterii, reprezentant sau substituent al purtătorului (stăpânului), simbol al mândriei și al autorității, al respectului sau al lipsei de respect, piesele vestimentare utilizate pentru acoperirea capului constituie, atât la greci, cât și la alte popoare, un element de diferențiere socială.

Vestimentația este un semn distinctiv prin care poate fi identificată o epocă, diferită de alta, se pot compara și deosebi civilizațiile între ele. Toate aceste semne comune sau diferențiatoare sunt conservate din plin în semnul lingvistic, de a cărui decodificare depinde gradul de înțelegere a realității, a lumii înconjurătoare.

BDD-A20617 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:06 UTC)